

TYOLOGY. TYPES OF TESCHERS AND THEIR STYLE OF INTERACTION
TYPOLÓGIA TYPY UČITELOV A ICH INTERAKČNÝ ŠTÝL

Miroslav Gejdoš

Alcide De Gasperi

University of Euroregional Economy in Józefów

miroslav.gejdos@ku.sk

ABSTRACTS

Each of us remembers well the teachers with whom we came into contact during their school years. On some remembered with respect and admiration, the other would rather not thought of. How is it possible that one class pupils go to school with joy and other pupils from another class to the educational process and its results consistently provided negative feedback? Did not the state education program, curriculum and grading scale for all pupils in the same year? How is it possible that one teacher constantly complains on behavior and learning achievements of pupils of the class and other behavioral and educational results of pupils does the same problem? These questions will try to find an answer in this paper.

Každý z nás si dobre pamätá na učiteľov, s ktorými prichádzal do kontaktu počas školskej dochádzky. Na niektorých spomíname s úctou a obdivom, na iných radšej ani nepomyslíme. Ako je možné, že žiaci jednej triedy chodia do školy s radosťou a žiaci inej triedy majú na edukačný proces a svoje výsledky neustále negatívne pripomienky? Vari nie je štátny vzdelávací program, učebné osnovy či klasifikačná stupnica pre všetkých žiakov v danom ročníku rovnaká? Ako je možné, že jeden učiteľ sa na správanie a vyučovacie výsledky žiakov danej triedy neustále sťažuje a iný so správaním a edukačnými výsledkami tých istých žiakov nemá problém? Na tieto otázky sa pokúsime nájsť odpoveď v tejto časti práce.

KEY WORDS:

teacher, pupil, interaction, personality, education.

Učiteľ, žiak, interakcia, osobnosť, edukácia.

CHARAKTERISTIKA KOMPLEXNE ROZVINUTEJ OSOBNOSTI UČITEĽA

Kvalita života prežitého v školskej triede závisí okrem iného od prístupu učiteľa k žiakom a k edukačnému procesu. Na tom, či budú žiaci a rodičia spokojní s priebehom a výsledkami edukačného procesu, sa vo veľkej miere podieľa práve učiteľ, keďže celý výchovno-vzdelávací proces v školskej triede prebieha pod jeho vedením. Učiteľ je významná osoba, sprostredkujúca dieťaťu možnosť učiť sa a žiť mimo rodinu a pomáhajúca realizovať jeho potencie a potreby. Učiteľ tiež vystavuje dieťaťu tlaku na zmenu života, pracovného štýlu, chovania, väčšiu otvorenosť, nadväzovanie širších sociálnych vzťahov (Kolláriková, Pupala). Učiteľ je pre žiakov dôležitým vzorom a zároveň sprostredkovateľom nových informácií a poznatkov. Učí žiakov učiť sa a vedie ich k tomu, aby mali trvalý záujem o vzdelávanie. Učiteľská profesia si vyžaduje od jej nositeľa kompetencie vo vzdelávacej aj výchovnej oblasti. Z toho dôvodu by mal učiteľ disponovať primeranými *teoretickými a odbornými poznatkami z nasledovných oblastí:*

1. odborné vedomosti z predmetov, ktoré vyučuje,
2. odborné vedomosti týkajúce sa vývinových charakteristík žiakov,
3. poznatky a vedomosti týkajúce sa organizácie vyučovacej hodiny,
4. poznatky z oblasti didaktiky,
5. primerane rozvinuté jazykové a rečové schopnosti,
6. poznatky z oblasti hodnotenia (Višňovský, Kačáni).

Okrem teoretických a odborných poznatkov by sa mal učiteľ profesionál vyznačovať nasledovnými *„schopnosťami:*

1. schopnosť tvorivo pracovať,
2. schopnosť akceptovať a do svojej práce adaptovať všetko najnovšie, týkajúce sa práce učiteľa a žiakov,
3. právo a schopnosť výberu vlastnej realizácie obsahu vzdelávania,
4. schopnosť, ale aj právo vymedzenia, stanovenia podmienok pre didaktickú prácu,
5. schopnosť vytvárania skutočného pedagogického a didaktického prostredia pre žiakov,
6. schopnosť učiteľa znášať isté riziko, ale aj schopnosť niesť zodpovednosť za svoju vlastnú prácu (Petlák).“

Keďže učiteľ je ďalšou osobou, ktorá sa popri rodičoch podieľa na formovaní osobnosti dieťaťa, mal by to byť človek osobnostne zrelý a psychic-

ky zdravý. Preto sa v ďalšom texte venujeme *osobnostným atribútom nevyhnutným pre učiteľskú profesiu*.

OSOBNOSTNÉ ATRIBÚTY CHARAKTERIZUJÚCE PSYCHICKY ZDRAVÚ A ZRELÚ OSOBNOSŤ

1. Primerané posúdenie reality

Učiteľ je v každodennom styku so žiakmi postavený pred riešenie rôznych pedagogických situácií. Školský život prináša radostné i chúlостivé situácie. Osobitne citlivo musí reagovať v konfliktných situáciách, lebo žiaci od neho očakávajú, že pri ich riešení bude spravodlivý.

Niekedy môže učiteľ podľahnúť určitým omylom v sociálnej percepcii. V jeho výberovej zameranosti sa môžu odrážať sympatie, resp. antipatie voči žiakom. Tie môžu mať priamy a predovšetkým negatívny dosah aj na ich hodnotenie.

2. Úsilie o sebaopoznanie

Sebareflexia je veľmi dôležitá pre správny rozvoj a kultiváciu osobnosti učiteľa. Pravidelné sebahodnotenie učiteľa zlepšuje prehĺbenie jeho empatie, zvyšuje sociálnu senzitivnosť, uľahčuje sociálnu komunikáciu, a tým zvyšuje úroveň pedagogickej činnosti, ktorá sa v prvom rade odráža na edukačných výsledkoch žiakov.

3. Schopnosť ovládať svoje konanie

Emocionálna stabilita je jeden z najdôležitejších aspektov osobnosti vôbec. Aby dokázal učiteľ zvládnuť a viesť žiakov želaným smerom, je potrebné, aby dokázal ovládať predovšetkým sám seba a svoje konanie adekvátne prispôboval vzniknutej situácii.

4. Tvorivosť a iniciatíva

Tvoriví učitelia dokážu naplno uplatňovať ku každému žiakovi individuálny prístup, čo sa prejavuje v edukačných výsledkoch. Obmieňajú a prispôbujú úlohy na vyučovaní tak, aby zodpovedali potrebám každého žiaka, aby šikovní žiaci pri slabších nestagnovali a slabší žiaci čo najlepšie zvládli predpísané učivo. Predošlé je jasným dôkazom toho, že aktívni učitelia mávajú taktiež aktívnych a tvorivých žiakov.

5. Schopnosť vytvárať pozitívne emocionálne väzby

Ako sme už spomenuli, žiaci mladšieho školského veku sú citovo nadviazaní na svojho učiteľa. Potrebujú mať jasne stanovené pravidlá týkajúce sa práce, hodnotenia a správania žiakov. Pozitívny vzťah učiteľa k žiakom

sa má prejavovať vrelosťou, priateľskosťou, autenticitou, akceptáciou, empatiou a primeranou mierou dominancie.

6. *Morálne nároky na osobnosť učiteľa*

Žiaci v mladšom školskom veku majú tendenciu učiteľa imitovať, nakoľko ho považujú za človeka s vysokou prestížou a statusom. Najmä v prvom ročníku ZŠ je táto požiadavka mimoriadne dôležitá, keďže žiaci ešte nemajú skúsenosti s iným typom učiteľa.

7. *Odolnosť voči záťaži*

Je v profesii učiteľa veľmi dôležitá, nakoľko záťaž a stres mnohých učiteľov vyúsťujú až do syndrómu vyhorenia, pre ktorý je evidentná únava, vyčerpanie, celková apatia, strata ideálov, chuti zdokonaľovať sa, vzdelávať a pod. Učiteľ so syndrómom vyhorenia nemôže rozvíjať osobnosť dieťaťa žiaducim smerom.

8. *Zmysel pre humor a optimizmus*

Keďže deti sú prirodzene hravé a veselé, je dôležité aby ich učitelia boli optimisticky naladení, aby vytvárali v škole príjemnú atmosféru, klímu a vzdelávanie občas odľahčili humorom. V takom prípade sa bude deťom v škole páčiť a budú sa do nej vždy tešiť. Je nepopierateľné, že dobrá alebo zlá nálada sa prenáša z človeka na človeka. Dokáže deň urobiť krajším alebo ho aj pokaziť. Pozitívne naladenie zblízuje nadriadených a podriadených, v našom prípade učiteľa a žiakov, zlepšuje vzájomné vzťahy, zvyšuje súdržnosť skupiny, podporuje divergentné myslenie a kreativitu.

9. *Schopnosť optimálnej komunikácie*

Spôsob komunikácie najlepšie vypovedá o postojoch a vzťahu učiteľa k žiakom a k svojej profesii. Učiteľ vo vyučovaní svojou komunikáciou ovplyvňuje žiakov, pričom používa verbálnu i neverbálnu komunikáciu. Pre učiteľa je dôležité, aby svoje *verbálne schopnosti* neustále skvalitňoval. V edukácii by mal dbať na formuláciu otázok, kultúru jazyka, vyjadrovanie, na svoje celkové pôsobenie pri interakcii so žiakom a prispievať tak k rozvoju osobnosti žiakov a vhodnej klíme v triede. *Neverbálne aspekty komunikácie* odkrývajú okrem iného aj pripravenosť učiteľa na vyučovaciu hodinu, náladu, momentálne rozpoloženie učiteľa či vzťah k žiakom a pod. *Paralingvistická forma komunikácie* – týkajúca sa hlasových prejavov učiteľa, opäť odráža náladu učiteľa, ale aj vzťah k žiakom. V závislosti od charakteru a obsahu správy je potrebné vedieť pracovať s hlasovým prejavom, tj., prispôbiť tempom reči, zavádzať prestávky, pauzy, meniť melódiu hlasu. Pri zdôrazňovaní, vysvetľovaní nového spomaliť tempo, vsu-

núť prestávky na premyslenie, spracovanie nových informácií. Na žiakov negatívne pôsobí zvýšený hlas a krik učiteľa, ale aj jeho rýchla a nejasná reč (Višňovský, Kačáni). Pre splnenie účelu predneseného je táto forma komunikácie veľmi dôležitá.

Je primárne dôležité, aby si učiteľ neustále skvalitňoval a utváral komunikatívne schopnosti, pretože komunikatívne kompetencie sú pre učiteľa jednoducho nevyhnutné (Nelešovská). Sú jeho pracovným nástrojom, ktorý uplatňuje nielen pri styku so žiakmi, s rodičmi ale i širokou verejnou sférou. V teoretickej časti - 2.3.1 sa zmieňujeme o tom, že prostredníctvom štýlu komunikácie možno poodhaliť charakterové vlastnosti ale i aktuálny psychický stav komunikátora.

INÉ ASPEKTY OSOBNOSTI UČITEĽA OVPLYVŇUJÚCE EDUKAČNÉ VÝSLEDKY

Každý z nás je iný, každý má svoje špecifické vlastnosti, zručnosti, schopnosti. Učitelia sa okrem iného od seba odlišujú napríklad:

Vzťahom k svojej profesii a k žiakom

Žiaci sú veľmi citliví, vnímaví a možno povedať, že i zdatní psychológovia. Dokážu veľmi rýchlo vycítiť charakterové vlastnosti učiteľa a jeho momentálny psychický stav. Podľa prístupu učiteľa k edukácii vypozerujú, či berie svoju prácu vážne, aký má k nej vzťah, aký vzťah má k samotným žiakom. Podľa toho menia a prispôbujú svoje správanie požiadavkám na vyučovacích hodinách. Z predošlého vyplýva, že okrem iného „záujem učiteľa o predmet, zanietenosť vo vyučovaní, dobrý vzťah k žiakom“ prispievajú ku kvalitnému edukačnému procesu.

Prezentáciou učiva a vyučovacími metódami

Mnohí učitelia sú vynikajúcimi odborníkmi „vedátormi“, avšak môžu sa u nich prejavovať nedostatky v metodologickej oblasti. Prípadná absencia, resp. nedocenenosť metodických aspektov výučby má za následok ochudobňovanie celého vyučovacieho procesu a oslabenie dobrých interakčných vzťahov medzi učiteľom a žiakmi.

Využívaním spätnej väzby vo vyučovaní

Pre kvalitnú výučbu je nesporne dôležité pravidelné využívanie spätnej väzby, pričom najkvalitnejšia spätná väzba je získaná priamo od žiakov. Tá by sa nemala zameriavať iba na získané vedomosti. Žiaci nám predložia prostredníctvom voľných výpovedí, resp. dotazníkov najkvalitnejší obraz o celom edukačnom procese, počnúc od náročnosti učenia, cez prístup

učiteľa, interakčných vzťahov alebo celkovú klímu triedy. Prostredníctvom nej dokážeme vhodne korigovať svoje prístupy k žiakom i celému edukačnému procesu.

Emocionálnymi prejavmi

Dobré emocionálne vzťahy taktiež významnou mierou prispievajú k zlepšovaniu edukačných výsledkov žiakov. Učiteľ by mal byť v istej miere akýmsi tútorom žiakov. Dokázať ich vypočuť, poradiť, pomôcť, vyjadriť svoj záujem, podporiť ich v rozličných situáciách, ktoré život prináša (Petlák, Fenyvesiová).

Z predošlého vyplýva, že profesionálny prístup, úprimný záujem učiteľa o predmet, zanietenosť vo vyučovaní, dobrý vzťah k žiakom, atď., to všetko je predpokladom dobrých edukačných výsledkov žiakov. Hoci vyššie sme sa zameriavali predovšetkým na aspekty osobnosti učiteľa zlepšujúce klímu triedy a vzájomné interakcie, žiaľ, v každodennej pedagogickej praxi sa často stretávame, a čo je dôležité, nemôžeme zatvárať oči pred narušenými interakčnými vzťahmi. Preto sa budeme ďalej venovať tejto problematike.

PRÍSTUPY K RIEŠENIU KONFLIKTNÝCH SITUÁCIÍ

Z osobných skúseností považujem za potrebné riešiť „priestupky“ žiakov v mimo vyučovacom čase, napr. cez prestávky, na triednickej hodine. Je potrebné ihneď zareagovať a pripomenúť, že o danej situácii sa porozprávame neskôr. Žiaci tak nemajú pocit, že im priestupok ľahko prejde, prípadne, nedáme im dôvod na vytváranie zbytočne vyhrotených situácií v domnienke, že vďaka riešeniu konfliktov „zabijeme“ hodinu, vyhnú sa odpovedi alebo písomnej práci. Pre učiteľa je dôležité vedieť riešiť negatívne situácie v školskom prostredí skutočne odborne, v súlade s pedagogicko-psychologickými požiadavkami.

1. *Reagovať autenticky, prirodzene, spontánne* (nie v afekte, ale kontrolovať sa, kontrolovať postoje k žiakovi – žiakom).
2. *Nevhodné chovanie žiaka riešiť skôr, ako nás „vyvedie z miery“* (pri včasnom riešení konfliktov konáme premyslene, rozvážne).
3. *Zorientovať sa v situácii* (čo sa udialo, prečo sa to udialo, prečo sa žiaci chovajú istým spôsobom).
4. *Na nežiaduce prejavy treba reagovať rozhodne a premyslene.*
5. *Vyhýbať sa automatickým reakciám na nesprávne prejavy žiakov* (učiteľ

sa niekedy zbytočne hnevá, rozčuľuje, koná v afekte).

6. *Rozlišovať medzi zvládaním nevhodného chovania a utváraním charakteru* (dobrý učiteľ eliminuje nesprávne chovanie a následne zamestná žiakov zmysluplnou činnosťou).
7. *Dať žiakom krátku spätnú väzbu* (neodsudzovať žiaka, ale dať mu najavo, že jeho chovanie a rôzne prejavy sú nežiaduce).
8. *Popri odmenách a trestoch využívať tiež metódu prirodzených či logických následkov* (odmeniť, keď poslúchajú, potrestať, keď neposlúchajú).
9. *Využívať rozhovor medzi štyrmi očami.*
10. *Nebáť sa nadviazať vhodné kontakty* (s rodičmi, psychológom...) (Petlák, Fenyvesiová).

Nie každý učiteľ je schopný vyriešiť konfliktnú situáciu primerane. Niektorí ju radšej prehliadnu odôvodnením, že nebudú zbytočne strácať čas, iní reagujú zbytočne „prehnane“, a vtedy v mnohých prípadoch „zaťahujú“ do konfliktov so žiakmi i vedenie školy. Ako sme už spomenuli, učiteľ sa nestáva učiteľom iba preto, že ovláda dokonale svoj vedný odbor. Pre túto profesiu sú takisto dôležité poznatky z oblasti psychológie a pedagogiky. Sme svedkami toho, že z roka na rok pribúda na klasifikačných poradách čoraz viac výchovných opatrení. Je skutočne najlepšou cestou dať žiakovi pokarhanie, resp. zníženú známku zo správania? Samozrejme, v niektorých prípadoch je to nevyhnutné, no možno niektorí učitelia tento spôsob považujú za najlepší preto, pretože je pre nich „najjednoduchší“. Svoje rozhodnutie odôvodnia slovami: „Nebudem sa na ňom rozčuľovať, nech si to s ním doma vybaví rodičia!“

Hoci neexistuje univerzálny prístup k riešeniu interakčných vzťahov, je dôležité pripomenúť, že každý učiteľ by sa mal snažiť vyriešiť ich *pedagogicky taktne*. Preto sa budeme ďalej venovať termínu pedagogický takt. Podľa ukrajinského a sovietskeho pedagóga a spisovateľa Antona Semjonoviča Makarenka „Je to odbornosť, ktorej sa treba učiť práve tak, ako sa svojmu majstrovstvu učí lekár alebo hudobník. Pedagogické majstrovstvo sa získava učením a skúsenosťami vedeckej organizácie pedagogického procesu (Petlák, Fenyvesiová).“

Aby sme mohli byť vo svojom prístupe k žiakom pedagogicky taktní, musíme:

- ako sme už uviedli, dôkladne poznať pedagogiku a psychológiu,

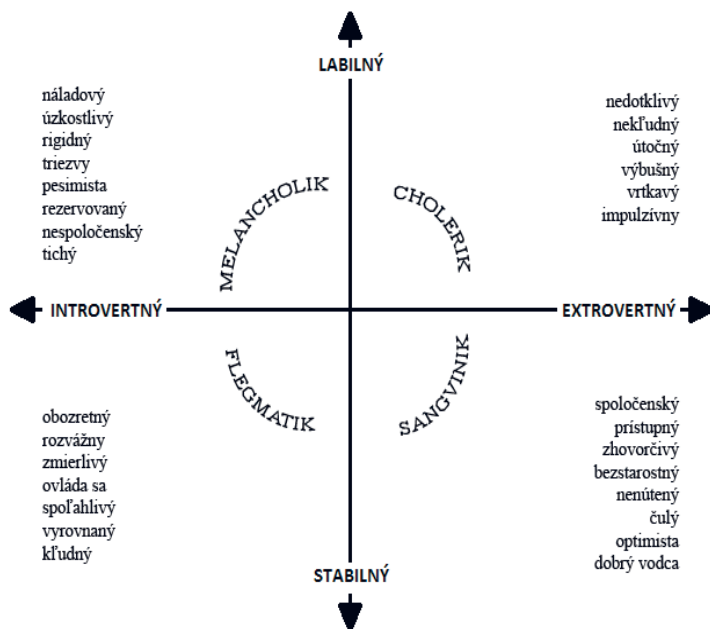
- dôkladne poznať výchovné a didaktické zásady,
- dôkladne poznať individuálne osobitosti dieťaťa,
- pri analýzach rôznych prejavov žiaka pátrať po príčinách ich vzniku,
- tresty a odmeny udeľovať tak, aby boli pre žiaka motivujúce pre dobré správanie a učenie,
- akékoľvek vyjadrenia o žiakoch je potrebné najskôr zväžiť, vyhnúť sa nepremyslenému hodnoteniu žiakov,
- k chorým, menej nadaným žiakom a žiakom z menej podnetného rodinného prostredia pristupovať mimoriadne citlivo a taktne,
- zodpovedne a citlivo pristupovať aj k rodičom, nakoľko rodičia sprostredkovane pôsobia aj na interakčné vzťahy učiteľa a žiaka, ba aj žiakov navzájom (Petlák, Fenyvesiová).

Opakom pedagogického taktu je pedagogicky netaktné správanie, ktoré má za následok známu príčinu znechutenia žiakov k učeniu či odpor k samotnému vyučujúcemu. V súvislosti s touto problematikou je potrebné spomenúť neobjektívne hodnotenie vedomostí, nesprávne skúšanie, podceňovanie žiaka, iróniu, škodoradosť, a neochotu znovu vysvetliť nepochopené učivo (Kačáni).

CHARAKTEROVÉ VLASTNOSTI UČITEĽOV

Spôsob vystupovania je niečo, čo je typické pre každého z nás. Každá osobnosť v sebe zahŕňa množstvo „povahových vlastností“. Tie vypovedajú o charaktere osobnosti, ktorý sa prejavuje určitým spôsobom správania (Čáp, Mareš). Či osoba niečo vykonáva vytrvalo, pokojne alebo so vzrušením, či má tendenciu správať sa afektovane alebo rozvážne. V oblasti psychológie sa najčastejšie stretávame so štyrmi typmi temperamentu. Podľa modelu temperamentu H. J. Eysencka poznáme štyri druhy dimenzií: introvertnosť, extrovertnosť, labilnosť, stabilnosť. Kombinovaním dvoch dimenzií dochádzame k väčšiemu počtu vlastností osobnosti a zároveň k typom temperamentu:

- Introvertnosť + stabilnosť - flegmatik
- Introvertnosť + labilnosť - melancholik
- Labilnosť + extrovertnosť - choleric
- Stabilnosť + extrovertnosť – sangvinik

Obrázok 1 Model temperamentu podľa H. J. Eysencka (Čáp, Mareš)

Odborný pedagogický výraz *edukácia* predstavuje v preklade výchovu a vzdelávanie. To znamená, že učiteľ žiakov nielen učí, ale taktiež vychováva. Kvalita vyučovania závisí od osobnostných vlastností učiteľa. Pre dobré vyučovanie sú okrem spôsobu vystupovania dôležité morálne a duševné vlastnosti učiteľa. Medzi ne patrí schopnosť aktívne počúvať, byť čestný a poctivý, byť skeptický k tvrdeniam, ktoré nie sú podložené dôkazmi, prejavovať rešpekt všetkým žiakom, poskytovať konštruktívnu kritiku, aby nepodrážala iniciatívu a aktivitu, aby žiakovi pomáhala a neodradzovala ho od ďalších (i neúspešných) pokusov (Fenstermacher, Soltis). Následne budeme pozornosť upriamovať na uplatňované vyučovacie a výchovné štýly učiteľov v edukačnom procese. Považujeme ich za rozhodujúce činitele ovplyvňujúce kvalitu dosahovaných výsledkov.

VYUČOVACIE ŠTÝLY UČITEĽOV

a stará sa o ich osobnostný rozvoj. Učiteľ berie učivo do úvahy, ale nie je preň cieľom samo o sebe, vníma ho skôr ako prostriedok na rozvoj žiakov. Vníma žiaka takým spôsobom, že do školy prichádza už s veľkým

množstvom znalostí. Cieľom učiteľa je pomáhať dieťaťu využívať ich a prepájať ich s novými obzormi, ktoré škola pred ním otvára. Učiteľ – facilitátor sa „rôznymi spôsobmi citlivo snaží, aby sa žiaci navzájom poznali. Stanoví jasné pravidlá pre interakcie v triede a chváli jednanie v súlade s týmito pravidlami, dôsledne a citlivo odmieta nevhodné alebo nepríjemné vyjadrenie, nachádza a verejne chváli jedinečné a prínosné vlastnosti vyplývajúce z dôležitých rozdielov medzi žiakmi a sám jedná podľa pravidiel, ktoré v triede stanovil.“ Najdôležitejším cieľom z hľadiska facilitačného štýlu je rozvoj žiaka ako autentickej, sebaaktualizovanej osobnosti. Tento štýl kladie na prvé miesto učiteľovu snahu porozumieť žiakom a ich potrebám. Vyučovacie metódy a činnosti sa snaží prispôbovať žiakom na základe získaných informácií o nich (Fenstermacher, Soltis).

Cieľom **liberálneho štýlu** je predovšetkým slobodne myslieť, poznávať a rozumieť, predstavovať si a tvoriť, a tak naplno využívať intelektuálne dedičstvo civilizovaného života. Učiteľ sa nezaobera tým, ako vedomosti získavať, skôr hľadá spôsob povzbudzovania žiaka k zhromažďovaniu múdrosti a poznania a taktiež ho zaujíma, k akému účelu budú získané znalosti využité. Liberálny štýl kladie dôraz na vysoké štandardy intelektuálneho a morálneho jednania učiteľa (Fenstermacher, Soltis). Učiteľ nabáda žiakov a učí ich vystupovať podľa vlastného príkladu vystupovania. „Vystupovanie učiteľa je pre liberálny štýl zásadné, pretože určuje do značnej miery každý učiteľ uprednostňuje v edukačnom procese iný – „jemu vlastný“ vyučovací štýl. Učiteľovou úlohou je zameriavať pozornosť žiakov k ich vnútru, čo im umožňuje správne sa rozhodovať pri výbere vzdelávacieho obsahu a k jednaniu, ktoré povedie ku zvládnutiu tohto obsahu (Fenstermacher, Soltis). K vyučovacím štýlom patrí:

Exekutívny štýl poskytuje žiakom príležitosti k učeniu. Pri tomto štýle sa môžu učitelia dopúšťať viacerých nedostatkov. Chybou je, že sa púšťajú do zložitých myšlienok, ale pritom dávajú žiakom príliš málo príležitostí zaoberať sa témou do takej hĺbky, akú téma vyžaduje. Nevhodné je, pokiaľ sa poskytne žiakom na rozmyslenie odpovede príliš krátky čas, zvlášť u náročných otázok. Silnou stránkou exekutívneho štýlu je, že poskytuje zrozumiteľné, priamočiare prostriedky k preneseniu poznatkov od zdroja (učiteľ, učebnica alebo počítač) k žiakovi. Pri dôslednej aplikácii exekutívneho štýlu sa zvyšuje pravdepodobnosť, že viac žiakov sa naučí viac obsahu než v ostatných štýloch (Fenstermacher, Soltis). Tento štýl zdôrazňuje riadenie triedy na profesionálnej úrovni vedúce k efektívnemu učeniu.

Facilitačný štýl je príznačný tým, že žiakov povzbudzuje miery, či

znalosti a schopnosti smerujú k ušľachtilému cieľu oslobodzovať ľudskú myseľ, alebo či budú len zhromažďovaním nudných a nedôležitých faktov (Fenstermacher, Soltis).“

Tabuľka 1 Vyučovacie štýly podľa štruktúry základných súčastí vyučovania

	Exekutívny štýl	Facilitačný štýl	Liberálny štýl
Hlavné oblasti	vyučovacie metódy (M)	záujmy a potreby žiaka (Ž)	znalosť učiva (U)
	znalosť učiva (U)	vzdelávacie ciele (C)	vzdelávacie ciele (C)
Vedľajšie oblasti	záujmy a potreby žiaka (Ž)	vyučovacie metódy (M)	vyučovacie metódy (M)
	vzdelávacie ciele (C)	znalosť učiva (U)	záujmy a potreby žiaka (Ž)
	vzťahy a interakcie (I)	vzťahy a interakcie (I)	vzťahy a interakcie (I)

Dobré vyučovanie, v ktorom všetko prebieha bez problémov, predpokladá veľkú zručnosť v manažérskych schopnostiach riadenia (Fenstermacher, Soltis).

Školská idea považuje za primárne dôležité orientovať svoju pozornosť na neustále rozvíjanie všetkých druhov inteligencie žiakov. Z toho dôvodu je potrebné, aby sa žiakom poskytoval značný priestor pre rozhodovanie založené na ich záujme a charaktere ich jednaní (Fenstermacher, Soltis). Primárnym cieľom edukácie je vyučovať žiakov v súlade s tvorivo-humanistickou koncepciou vyučovania, ktorá sa prvotne zameriava na neustále zvyšovanie efektivity vyučovania. Pre dosiahnutie tejto méty je nevyhnutné u žiakov neustále rozvíjať zručnosti v oblasti personalizácie, socializácie a kognitivizácie. Do akej miery učitelia svojimi profesijnými kompetenciami a uplatňovaným interakčným štýlom prispievajú k všestrannému rozvoju žiakov, analyzujeme vo výskumnej časti práce.

VÝCHOVNÉ ŠTÝLY UČITEĽOV

Spôsob výchovy sa dá vyjadriť zjednodušene prostredníctvom modelu dvoch dimenzií, ktorý je obdobou niektorých modelov osobnosti. „Najčastejšie sa používa:

1. Dimenzia emočného vzťahu k dieťaťu: láska, kladný postoj – nepriateľstvo, záporný, chladný, zavrhujúci postoj.

2. Dimenzia riadenia: autonómia, minimálne riadenie – prísna kontrola, maximálne riadenie.

Ich kombináciou je vyjadrený celkový spôsob výchovy učiteľa (Čáp,Mareš).“ Každý učiteľ uplatňuje vo vyučovaní iný výchovný štýl, prípadne ich v závislosti od stanovených cieľov kombinuje. K výchovným štýlom patrí:

Demokratický výchovný štýl smeruje k sebvýchove. Je charakteristický jasne stanovenými zrozumiteľnými pravidlami, systémom odmien a trestov. Ako výchovný nástroj prevláda vysvetľovanie, osobný príklad učiteľa, prirodzená autorita. Žiak je povzbudzovaný pri činnosti, pri úspechu sa uprednostňuje zrozumiteľne vyjadrené uznanie pred prílišnými pochvalami a vecnou odmenou. Tresty sa využívajú zriedka a s rozvahou. Deti sú vedené ku kooperácii v školskej triede a sú si vedomé dôsledku svojej činnosti ako pre seba, tak pre ostatných. Základnou zásadou je rešpekt k osobnosti dieťaťa, požiadavka na sebakontrolu a sebadisciplínu (Vališová, Kasíková). Učitelia pri tomto výchovnom štýle vnímajú možnosti svojho rozvoja. Sú v zamestnaní spokojní, i keď sa na nich kladú vysoké kvalitatívne nároky. Jednajú vecne a profesionálne, i keď vytvárajú priestor pre emocionálne zážitky (Průcha). Učiteľ pred žiakov predkladá viacero možností, pričom majú možnosť výberu, je prístupný individuálnym súkromným rozhovorom s každým žiakom (Čáp,Mareš). Tento spôsob socializačného pôsobenia je jeden z najnáročnejších. Výsledkom primeraného výchovného tlaku i láskavej zdržanlivosti a tolerancie zároveň je dospelý človek, ktorý dokáže uskutočňovať svoje záujmy a spolupracovať s inými. Vyžaduje zrelú osobnosť vychovávateľa. To je dôvodom, prečo sa o ňom iba dozvedáme z kníh a tak málo ho vidíme v praxi.

- Učiteľ sa správa rozvážne, pokojne, snaží sa žiakom porozumieť a pomôcť.
- Dôveruje žiakom, verí, že splnia požiadavky.
- Kládne primerané, postupne sa zvyšujúce požiadavky a kontroluje ich splnenie bez urážok a ponižovania žiakov.
- Podporuje samostatnosť a iniciatívu.
- Rešpektuje každého žiaka.
- Žiaci sa môžu spolupodieľať na rozhodovaní, dávajú návrhy, majú možnosť výberu (Čáp,Mareš).

Autoritatívny výchovný štýl sa orientuje na neustálu poslušnosť, plnenie príkazov a dodržiavanie zákazov. Vyžaduje si úplné podriadenie žiaka

požiadavkám učiteľa. Učiteľ nemá dostatok porozumenia pre deti, determinuje žiakov svojimi skúsenosťami, úsudkami a rozhodnutiami, dáva im málo príležitostí k samostatnosti a iniciatíve. Tento štýl vedenia vedie deti k dráždivosti, dominantnosti a agresivite k ostatným členom skupiny (Čáp, Mareš). K takémuto štýlu vedenia častejšie inklinujú ľudia „s primitívnou alebo narušenou štruktúrou osobnosti“. Výsledkom takéhoto štýlu býva konformita žiaka a jeho pasivita pri školskej práci, nesamostatnosť, vystrašenosť, zníženie sebavedomia. Takéto vedenie môže mať za následok neurotické prejavy a psychosomatické poruchy (zajakávanie pri vyvolávaní, koktanie,...). Ale môžeme byť svedkami i opačného postoja provokujúceho k pravého opaku, kedy začne dieťa vzdorovať voči autorite učiteľov (záškoláctvo, porušovanie školského poriadku,...) (Vališová, Kasíková).

Pre tento štýl je charakteristický záporne emotívny vzťah učiteľa a silné riadenie.

- Učiteľ neustále niečo rozkazuje, zakazuje.
- Veľa hovorí, nepustí druhých k slovu.
- Vyhráza sa, vyčíta, často trestá, čím vyvoláva napätie a strach.
- Zaujímajú ho len edukačné výsledky žiakov, nezaujíma sa o žiakov ako o osobnosti s pocitmi.
- Nezaujímajú ho priania a potreby žiakov, tí sa musia vo všetkom podriaďiť požiadavkám učiteľa.
- Žiaci musia pracovať presne podľa pokynov, nepripúšťa sa iný, samostatný postup riešenia úlohy, čím je obmedzený rozvoj kreativity, iniciatívy a samostatnosti.
- Pri pokuse o humor prechádza do irónie a zosmiešňovaní niektorých žiakov (Čáp, Mareš).

Liberálny výchovný štýl je extrémne voľný, nič sa dieťaťu neprikazuje, nezakazuje, všetko je ponechané naňho, žiak si nachádza vlastné cesty a riešenia. Učiteľ sa prejavuje ako slabý vodca žiakov, pri zadaní úlohy nevyžaduje jej dôsledné splnenie (Čáp, Mareš). Tento štýl je predpokladom k rozvíjaniu činnosti detí, rešpektovať ich záujmy. Takéto výchovné pôsobenie býva typické pre osoby neisté svojou výchovou alebo pre pohodlných. V takejto výchove sú často používané pochvaly a povzbudenie (Vališová, Kasíková).

Pre tento štýl je charakteristický záporný emotívny vzťah a slabé riadenie.

- Učiteľ neprejavuje záujem o žiakov.

- Slabé požiadavky na výkon žiakov a disciplínu a nedostatočná kontrola ich plnenia.
- Učiteľ sa správa ľahostajne k tomu, čo sa okolo neho deje, ľahostajní sú mu taktiež žiaci, ich edukačné výsledky, nakoľko ho žiaci „unavujú a obťažujú“.
- V niektorých prípadoch sa učiteľ chová neisto, prípadne sa pred žiakmi ponosuje na svoje problémy (Čáp, Mareš).

Kombináciou, prípadne striedaním predchádzajúcich dvoch výchovných štýlov dochádza k **rozpornému autoritatívno-liberálnemu výchovnému štýlu**. Pre učiteľov s týmto štýlom riadenia výučby je charakteristický záporný emotívny vzťah k žiakom s rozporným riadením. Možno povedať, že „prechádza z extrému do extrému“. Na jednej strane vyžaduje od žiakov všetko, na druhej nič, pričom jeho negatívny postoj zostáva nezmenený. Závisle od momentálneho psychického stavu pristupuje k žiakom ľahostajne, útočne.

Pri možnosti výberu medzi týmito dvoma výchovnými štýlmi, deti dávajú prednosť slabému riadeniu pred direktívnym, pritom však prejavujú nespokojnosť so slabým riadením, pretože kvôli slabej organizácii skupina nedosiahne požadované výsledky (Čáp, Mareš).

Iným štýlom je **láskavý liberálny štýl**, pre ktorý je charakteristický kladný emotívny vzťah a slabé riadenie. Učiteľ prejavuje sympatie k žiakom, porozumenie pre ich potreby, podmienky a problémy. Ospravedlňuje však nedostatky, kladie nízke požiadavky, prípadne nekontroluje ich plnenie. V krajných prípadoch až priveľmi žiakov ľutuje a ochraňuje (Čáp, Mareš).

Každý zo štýlov výchovy vytvára u žiakov odlišný spôsob správania a prežívania. Najvhodnejší a najviac oceňovaný je demokratický výchovný štýl, v ktorom sa pristupuje k žiakom „ľudsky“ s primeranými nárokmi. Výchovné štýly môže učiteľ meniť, miešať, prispôbovať, používať ich podľa povahy vzniknutej situácie alebo stanovených cieľov. Na žiakov pôsobí negatívne, ak ich učiteľ mení podľa svojej nálady.

Vedieť deti vychovávať, predpokladá poznať dieťa tak po stránke biologickej ako i psychologickú. Problematika výchovy sa dotýka tiež otázok slobody, zodpovednosti, slobodnej vôle, morálky a etiky. Učiteľ musí zväziť, ktoré činitele pôsobia na dieťa, ako pôsobia a aká je ich sila pôsobenia.

V pedagogickej praxi sa, žiaľ, často stretávame so slabými učebnými výsledkami žiakov. Neúspechy v edukácii môžu byť podľa niektorých odborníkov podmienené:

- Uprednostňovaním vzdelávacej zložky a zanedbávaním výchovnej zložky, nakoľko sa neuplatňuje citová a charakterovo-vôľová oblasť (L. Ďurič a kol., 1988).
- Výsledky výskumu potvrdili hypotézu, že „žiakom so slabším prospechom sa poskytuje zo strany učiteľa viac negatívnych hodnotení“, teda potvrdilo sa „špecifické a dysfunkčné správanie učiteľov k prospechovo slabším žiakom.“
- „Chyby a nedostatky v práci učiteľa môže podmieňovať i nerešpektovanie psychologických zákonitostí učenia, najmä zákon motivácie, opakovania, spätnej väzby i transféru (Kačáni).“
- „Príliš časté negatívne hodnotenie uvoľňuje niekedy i ťažko kontrolovateľné vedľajšie prejavy žiakov (vzdor, odpor k učiteľovi, pocity menejcennosti).“ Takýto prejav učiteľa u žiaka následne vyvoláva „postupné prijatie postoja neúspešného, neschopného, ktorý sa už ani nemusí snažiť, pretože je to vopred stratené(Kolař, Šikulová).“
- Neúspechy v učení môže zapríčiniť aj nízka didaktická úroveň učiteľa, prejavujúca sa v opakovaných chybách a v nedostatkoch v učiteľovej didaktickej práci. Napríklad, nejasné, nezrozumiteľné vysvetľovanie učiva zapríčiňuje, že ho žiaci nepochopia, čo má priamy dopad na ich prospech. Príčin tohto negatívneho javu môže byť viacero:
 1. Učiteľ predpokladá také znalosti u žiakov, ktoré im chýbajú. Tento jav môže byť spôsobený okrem iného napríklad nepreštudovaním obsahu predchádzajúceho vzdelávania žiakov v danom učebnom predmete.
 2. Neschopnosť podať žiakom učebnú látku na primeranej intelektuálnej úrovni, učiteľ uplatňuje nevhodný metodický postup. Táto skutočnosť je dôsledkom evidentnej absencie poznatkov z oblasti vývinovej psychológie.
 3. Nedostatočné ovládanie učebného predmetu učiteľom. Učiteľ musí poznať predmety, ktoré vyučuje, na profesionálnej úrovni, v opačnom prípade by si mal vstúpiť do svedomia a zachovať sa zodpovedne voči deťom, „ktoré sú v jeho rukách“, ktoré pripravuje do života.
 4. Preťažovanie žiakov zadávaním neprimeraného množstva domácich úloh. Sústavné preťažovanie vedie k únave, prípadne k rôznym ochoreniam organizmu.
 5. Absencia názornosti spôsobená nevyužívaním didaktických pomôcok na vyučovaní., nesprávne, nedokonalé využívanie didaktickej techniky, pomôcok na vyučovaní.

6. Nerešpektovanie didaktických zásad.

Ako sme už viackrát uviedli, v rámci edukácie je učiteľ rozhodujúcim činiteľom. Celý vyučovací proces má vo svojej kompetencii. Od neho závisí jednak priebeh vyučovacieho procesu a jednak dosahované výsledky, či už výborné alebo slabé, prípadne nevyhovujúce.

Efektívnosť vyučovania a dosahované učebné výsledky v jednotlivých školách sú neustále predmetom odborného diskurzu. V súvislosti s novým školským zákonom, NÚCEM vykonáva pravidelné certifikované merania vzdelávania, na základe ktorých hodnotí kvalitu vzdelávania. Kontinuálne monitoruje výsledky, stav a vývoj vzdelávania na celoštátnej úrovni a v medzinárodnom porovnaní základných a stredných škôl na úrovni štátnych vzdelávacích programov.

Problematika rôznorodých učebných výsledkov v závislosti od miesta základnej školy (v meste, na dedine) a počtu žiakov v triede je spomenutá i v Pedagogickej encyklopédii zakladateľa Českej asociácie pedagogického výskumu. Podľa Strakovej et al. sa na základe niektorých analýz a komparácií i medzinárodného výskumu TIMMS zistilo, že lepšie výsledky dosahujú žiaci početnejších tried v mestách. Ako ďalší príklad nám poslúži monitorovanie úrovne čitateľskej gramotnosti žiakov 4. ročníka základných škôl. „Medzinárodné štúdie čitateľskej gramotnosti ukazujú, že triedy s veľkým počtom žiakov vo (veľko)mestách sú efektívnejšie než triedy s menším počtom žiakov na dedinách (Straková et al., 1996, 1997).“ (Průcha, Walterová, Mareš) Na základe tohto tvrdenia sme sa i my rozhodli zamerať sa v práci na efektívnosť vyučovania. Konkrétne nás zaujímala miera aktívneho učenia sa a prospech žiakov DŠ v porovnaní s MŠ. Získané výsledky sú predložené v ďalšej časti práce.

REFERENCES

- Čáp J. i Mareš J. (2007). *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál.
- Fenstermacher G. D. i Soltis J.F. (2008). *Vyučovací styly učitelů*. 1. vyd. Praha: Portál.
- Fenyvesiová L. (2006). *Vyučovací metody a interakční styl učitele*. Nitra: UKF.
- Kačáni V. a kol. (2004). *Základy učitel'ské psychologie*. 2. vyd. Bratislava: SPN.
- Kern H. et al. (1999). *Přehled psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál.
- Kolláriková Z. i Pupala B. (2010). *Předškol'ská a elementárna pedagogika*. 2. vyd. Praha: Portál.

- Kolař Z. i Šikulová R. (2005). *Hodnocení žáků*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing.
- Krejčová V. i Kargerová J. (2003). *Začít spolu*. 1. vyd. Praha: Portál.
- Mareš J. i Křivohlavý J. (1989). *Sociální a pedagogická komunikace v škole*. Praha: SPN.
- Nelešovská A. (2005). *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing.
- Petlák, E. a kol. (2005). *Kapitoly zo súčasnej didaktiky*. 1. vyd. Bratislava: IRIS.
- Petlák, E. (2006). *Kapitoly Klíma školy a klíma triedy*. Bratislava: IRIS.
- Petlák, E. i Fenyvesiová, L. (2009). *Interakcia vo vyučovaní*. Bratislava: Iris.
- Průcha, J., Walterová, E. i Mareš, J. (1998). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
- Vališová A. i Kasíková, H. (2011). *Pedagogika pro učitele*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing.
- Višňovský L. i Kačáni V. a kol. (2002). *Základy školskej pedagogiky*. Bratislava: IRIS.
- Zelina M. (1996). *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti*. 2. vyd. Bratislava: IRIS.

**Štúdia je súčasťou projektu FLP/27.10/13 Analýza európskej
axiologickej, postojovej a poznatkovej dimenzie a jej rozpracovanie
do edukačných procesov.**